

Zdenko SPAJIĆ

UČENJE IVANA PAVLA II. O LEGITIMNOJ UPORABI SILE: TRAŽENJE NOVOGA PUTA ZA PROSUĐIVANJE MORALNOSTI RATA¹

Sažetak

Autor istražuje učenje pape Ivana Pavla II. o razrješavanju međunarodnih sukoba i uspoređuje ga s tradicijom pravednoga rata. Budući da je ta tradicija duga povijest kompleksnog skupa ideja, autor se koristi djelom američkog teologa Paula Ramseyja, jednoga od najutjecajnijih modernih autora na tome području, kao suvremenim izričajem unutar tradicije pravednoga rata te uspoređuje učenje Ivana Pavla II. s tom teorijom. U uvodnom dijelu se predočuje trenutno stanje pitanja koje se odvija između dva alternativna pristupa: pacifizma i pravednoga rata. Slijedi sažet prikaz teorije pravednoga rata u djelima Paula Ramseyja, pri čemu je naglasak stavljen na njegovo logičko utemeljenje opravdanosti rata, ulogu državne vlasti i nužnost limitiranja rata kroz jus in bello, kako bi rat mogao biti opravdan. Nakon toga slijedi prikaz glavnih naglasaka u učenju Ivana Pavla II. Iako Ivan Pavao II. ne isključuje mogućnost uporabe sile pod određenim okolnostima, poglavito u obliku humanitarne intervencije međunarodne zajednice, njegovo učenje obiluje izjavama protivljenja ratu i negativnog viđenja prikladnosti rata kao sredstva za razrješavanje međunarodnih sukoba. Njegova analiza uzroka međunarodnih sukoba, njegova kozmopolitska etika te viđenje rješenja koja bi bila adekvatna za razrješavanje sukoba daju naslutiti da Papa traži novi način za moralno prosuđivanje rata i međunarodnih sukoba.

¹ Rad je izvorno načinjen kao prezentacija doktorske disertacije *The Legitimate Use of Force: The Search for a New Approach to International Conflict Resolution in the Writings of John Paul II* (Legitimna uporaba sile: traženje novoga pristupa za razrješavanje međunarodnih sukoba u spisima Ivana Pavla II.), obranjene na Teološkom fakultetu Katoličkog sveučilišta Amerike 2004., za Dan Vrhbosanske katoličke teologije, 18. listopada 2008.

I. Uvod

Stav kršćanstva prema uporabi vojne sile i sudjelovanju kršćana u ratovima sastoji se od dvaju suprotstavljenih pristupa: jednoga koji prihvaća nenasilje i drugoga koji dopušta ratove i sudjelovanje kršćana u njima, pod određenim uvjetima. Ta dva pristupa razvila su se u različite tradicije koje se nazivaju pacifizam i tradicija pravednoga/opravedanoga rata. Premda nije diskutabilna činjenica da kršćani u prvim stoljećima crkvene povijesti nisu odabirali vojni poziv i nisu sudjelovali u ratnim aktivnostima države, objašnjenja za takav stav ipak se razlikuju. Tradicija pravednoga rata objašnjava odbijanje sudjelovanja činjenicom da je sudjelovanje u vojsci podrazumijevalo žrtvovanje poganskim božanstvima, odanost božanskoj figuri rimskoga cara i prolijevanje krvi.² Pacifizam, nasuprot tome, tvrdi da je nenasilje prve Crkve izvedeno iz značenja koje je život i djelovanje Isusa iz Nazareta imalo za etiku prve Crkve.³ Pacifizam se ponovno pojavio na horizontu katoličkog morala u 20. stoljeću, prvotno kao odgovor na brutalnost ratova koji su se vodili po cijelom svijetu. Čak je našao i svoje mjesto u dokumentima crkvenog učiteljstva tako da Drugi vatikanski koncil hvali one “koji se u borbi za svoja prava odriču nasilnih čina i posizu za sredstvima obrane koja su, uostalom, na raspolaganju i slabijim”.⁴ Američki biskupi u svojem pastoralnom pismu čak govore o pacifizmu i pravednom ratu kao o dvije jednake tradicije, kao “dva različita moralna odgovora koji imaju komplementaran odnos u smislu da oba pokušavaju služiti općem dobru”.⁵

Tradicija pravednoga rata je, međutim, dominantno shvaćanje u kršćanskom pristupu moralnosti rata još od vremena sv. Ambrozija i sv. Augustina. Ta tradicija nastoji definirati uvjete kada je rat legitimna uporaba sile i kada je legitimno sredstvo za razrješenje sukoba u međunarodnim odnosima. Sama tradicija razvijala se kroz dugo vrijeme. Suočavajući se s

² Usp. R. A. McCORMICK i D. CHRISTIANSEN, “Morality of War”, u: *New Catholic Encyclopedia*, 2. izdanje, sv. XIV., 635-644.

³ Usp., na primjer, Stanley HAUERWAS, *The Peaceable Kingdom: A Primer in Christian Ethics*, University of Notre Dame Press, Notre Dame-London, 1983., 72-95; John Howard YODER, *The Politics of Jesus: Vicit Agnus Noster*, 2. izdanje, William B. Eerdmans Publishing Company, 1994., 1-20.

⁴ Drugi vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, 78.

⁵ U.S. Catholic Bishops, “The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response” (1983.), u: David J. O'BRIEN i Thomas A. SHANNON, *Catholic Social Thought: The Documentary Heritage*, Orbis Books, Maryknoll, NY, 1992., 492-571, ovdje 509.

različitim političkim i ekonomskim promjenama tijekom svoje povijesti, mislioci su unosili preformuliranja koja su urodila različitim teorijama unutar iste tradicije. U svojem sadašnjem obliku definirana je u modernom razdoblju.⁶ Teorija pravednoga rata sastoji se od dvije skupine načela: *jus ad bellum* i *jus in bello*. Prva skupina načela određuje uvjete pod kojima određena država ili skupina država ima pravo povesti rat. Druga skupina načela određuje kako se rat treba voditi.

Dvadeseto stoljeće bilo je svjedokom stalnoga pokušaja reintegriranja tradicije pravednoga rata u kršćanski moral, pri čemu možemo razlikovati dva pravca u kojima su se ti pokušaji razvijali. S jedne strane, imamo papinsko učenje koje je pokušavalo reducirati razloge za opravdanost rata isključivo na samoobranu. Možemo taj pristup nazvati redukcionističkim kojega je glavni cilj smanjiti uporabu sile. S druge strane, imamo pokušaj oživljavanja teorije pravednoga rata u jednom razvijenijem obliku. Taj pristup možemo nazvati limitističkim s obzirom na to da je njegov glavni cilj limitirati vođenje rata bez pretjeranog naglaska na opravdanosti samoga rata. Tijekom posljednjih desetljeća 20. stoljeća, političke i ekonomske promjene (kao što su promjene koje su uslijedile nakon hladnoga rata) utjecale su na misao o legitimnoj uporabi sile i legitimnim sredstvima za razrješavanje sukoba u međunarodnim odnosima. Pojedini kritičari su govorili da teorija pravednoga rata (i popratna alternativa pacifizma) više nije od posebne pomoći u evaluiranju uporabe sile u međunarodnim odnosima.⁷ Držim da papa Ivan Pavao II. pruža u svojem učenju drukčiji način prosuđivanja legitimnosti uporabe vojne sile. To je posebno evidentno ako se njegovo učenje o uporabi vojne sile usporedi s drugim suvremenim teorijama pravednoga rata.

Budući da rijetki teoretičari sumnjaju da Ivan Pavao II. naginje pacifizmu, ne smatram potrebnim analizirati tu postavku. No, s druge strane je potrebno usporediti njegovo učenje s teorijom pravednoga rata. Budući da se stručnjaci uglavnom slažu da ne postoji jedinstvena **teorija** pravednog rata, nego da postoji **tradicija** s mnoštvom različitih teorija, odabrao sam i predstavio teoriju Paula Ramseyja, jednog od vodećih teo-

⁶ Za pregled povijesnog razvoja unutar tradicije pravednoga rata, vidi James Turner JOHNSON, *Ideology, Reason, and Limitation of War: Religious and Secular Concepts 1200-1740*, Princeton University Press, Princeton, 1975.

⁷ Vidi, na primjer, Gene SHARP, "Beyond Just War and Pacifism: Nonviolent Struggle Towards Justice, Freedom, and Peace", u: *Ecumenical Review* 48 (2001), 233-250; Duane K. FREISEN, John LANGAN i Glen STASSEN, "Just Peacemaking as a New Ethic", u: Glen STASSEN (ur.), *Just Peacemaking: Ten Practices for Abolishing War*, The Pilgrim Press, Cleveland, 1984., 4.

retičara pravednog rata u američkim teološkim krugovima, da bih mogao usporediti učenje Ivana Pavla II.

2. Limitirani rat mora biti moguć - teorija pravednog rata Paula Ramseyja

Specifična karakteristika teorije pravednoga rata koju razvija američki protestantski teolog Paul Ramsey jest njegovo nastojanje da smjesti primjenu te teorije unutar kršćanske etike. Stoga je znatan dio svoga opusa posvetio tome cilju.⁸ Proviđajući teološko opravdanje za svoje opravdanje rata, Ramsey se razlikuje ne samo od sekularnih teoretičara pravednoga rata nego također od teologa kao što su John Courtney Murray i John C. Ford koji ne povezuju direktno svoje promišljanje o opravdanju rata s teološkim logičkim temeljem. Na taj način je Ramseyjev doprinos dvostruk. S jedne strane, njegovo opsežno djelo o pitanju rata nezaobilazan je doprinos pokušajima kršćanske etike da utječe na državnike i pojedince u vršenju njihovih političkih odgovornosti. S druge strane, Ramsey je unio u diskusiju jedan izrazito kršćanski logički temelj opravdavajući rat na temelju kršćanske djelotvorne ljubavi.

Paul Ramsey, suočen s činjenicom da je suvremeni rat gotovo nemoguće limitirati, što je jedna od bitnih pretpostavki u tradiciji pravednog rata, pokušava naći način kako opravdati svoju tezu da pravedni rat ipak mora biti moguć. Na tragu Augustinovoga učenja, Ramsey opravdava rat kao djelo kršćanske ljubavi (*agape*) prema bližnjem u nevolji. Za razliku od onih koji crkveni iskorak u opravdanju rata vide kao udaljavanje ili otpadanje od izvornih kršćanskih zahtjeva, Ramsey smatra da nije riječ o otpadu od izvorne čistoće kršćanske etike, nego tek o promjeni taktike. Temeljna strategija je ostala ista, a to je odgovorna ljubav i služenje svojem bližnjem u mnogostrukosti svakodnevnoga života.⁹ Koristeći Augustinovu teologiju kao okvir, Ramsey tvrdi da je *agape* ili žrtvujuća ljubav, koja je temelj kršćanskoga života, također i temelj kršćanskog sudjelovanja u ratu. On

⁸ Ramseyjeva najvažnija djela o moralnosti rata su: *War and the Christian Conscience: How Shall Modern War Be Conducted Justly?*, Duke University Press, Durham, 1961.; *The Just War: Force and Political Responsibility*, Charles Scriber's Sons, New York, 1968.; *Speak Up For Just War Or Pacifism: A Critique of the United Methodists Bishops' Pastoral Letter "In Defense of Creation"*, The Pennsylvania State University Press, University Park-London, 1988.

⁹ Usp. Paul RAMSEY, *War and the Christian Conscience*, xvii.

definira *agape* kao ljubav prema bližnjemu radi njega samoga, kao poštovanje drugoga bez ikakvih osobnih interesa, kao ljubav koja nije motivirana zaslugama drugoga. Kao takva, kršćanska ljubav pridaje beskonačno veću vrijednost potrebama drugoga nego svojim vlastitim i potrebe bližnjega postaju obveza kršćanina.¹⁰ Međutim, za razliku od Augustina, koji smatra da samo jedna strana u sukobu može biti pravedna te da “zlodjelo suprotstavljene strane prisiljava mudroga čovjeka da vodi rat”¹¹, Ramsey smatra da je u ovom kompliciranom svijetu takva situacija nemoguća jer bi to značilo da univerzalna etička načela vladaju stvarnošću rata te da ona samo trebaju biti primijenjena.

Za Ramseyja je teorija pravednog rata u biti “teorija državnosti te političkog autoriteta i zajednice.”¹² Njezin smisao se sastoji u tome da opskrbi legalni autoritet u jednoj državi kriterijima za prosudbu kada je pribjegavanje vojnoj sili dopušteno i kako treba biti korištena. Primarni subjekt kojemu je teorija pravednog rata namijenjena jest vlada nacionalne države. Država je primarni čimbenik političkog djelovanja i njezine su odgovornosti definirane nacionalnim općim dobrom s jedne strane i međunarodnim općim dobrom s druge. Što treba biti učinjeno, spada u “užasnu odgovornost magistrata”, kako Ramsey voli reći. Iako vladar nastoji proširiti područje preklapanja nacionalnog i međunarodnog općeg dobra, on ipak nije odgovoran za sve što se može ili treba učiniti jer i drugi vladari sudjeluju u ostvarenju međunarodnog općeg dobra.¹³ Uz to, vladar je zadužen brinuti se za pravdu i red, koji također spadaju u moralnost političkoga djelovanja. Red i pravda su vrednote koje sačinjavaju dobrobit političkih poslova i općeg dobra, dok je sila samo kondicionalna vrednota. Stoga vladar ima odgovornost tražiti ravnotežu između reda i pravde kad promišlja pitanje uporabe sile jer pravda ne smije biti njegova jedina briga.¹⁴ Vidljivo je iz rečenoga da takvo definiranje teorije pretpostavlja čvrst i statičan međunarodni poredak utemeljen na suverenim državama.¹⁵

¹⁰ Usp. Paul RAMSEY, *Basic Christian Ethics*, Charles Scribner's Sons, New York, 1950., 94-101.

¹¹ Sv. Augustin, *O državi Božjoj - De civitate Dei*, XIX., 7.

¹² Paul RAMSEY, *The Just War*, 122.

¹³ Usp. Paul RAMSEY, *The Just War*, 4-10.

¹⁴ Usp. Paul RAMSEY, *The Just War*, 10-13. Ramsey navodi slučaj Mađarske 1956. kao primjer nužnosti traženja ravnoteže između pravde i reda u međunarodnim odnosima. Dok je pravednost zahtijevala intervenciju u korist mađarskog oslobodilačkog pokreta, briga za međunarodni poredak natjerala je SAD da ne intervenira.

¹⁵ Takvo viđenje međunarodnog poretka obično se naziva državocentričnim pristupom ili moralno statičnim pogledom, za razliku od kozmopolitske političke etike.

Ramsey smatra da je rat povezan s političkim ciljevima i postaje pozitivno političko sredstvo za njihovo postizanje. Jedini zahtjev u tom pogledu jest da se rat vodi na određeni način. Narodi moraju biti sposobni zadržati rat unutar limita “opravdanog rata”, što je “politički imperativ koji pokazuje put kojim jedino, kroz inteligentno moralno djelovanje u pravcu nacionalne politike, rat može opet biti uključen unutar političke svrhe naroda, iz koje se oteo.”¹⁶ Ramseyjevo shvaćanje uloge države u pogledu korištenja rata kao sredstva zasigurno je razlog što on posvećuje vrlo malo pozornosti pitanju opravdanja rata (*jus ad bellum*).

Budući da država suvereno donosi odluke sama za sebe (što znači da nema druge instancije iznad nje koja može preispitivati zakonitost njezinih odluka) te da su nemoguće situacije gdje je jedna strana pravedna, a druga zaslužuje kaznu, glavno pitanje za Ramseyja u moralnom prosuđivanju rata jest pitanje njegova limitiranja (*jus in bello*). To pitanje on promatra primarno pod aspektom imuniteta civila jer ista ona *agape* koja opravdava uporabu sile za napad na agresora zabranjuje ubijanje nedužnih. Stoga Ramsey vjeruje da pravedan rat jest moguć, odnosno da mora biti moguć, što se postiže načelima diskriminacije i proporcionalnosti.

3. Učenje Ivana Pavla II. o moralnosti uporabe sile

Uspoređujući učenje Ivana Pavla II. s tradicijom pravednoga rata, kako je prezentirana u teoriji Paula Ramseyja, uočiti ćemo bitne razlike koje daju povoda za argument da Ivan Pavao II. nadilazi tradicionalnu dihotomiju pravedni rat nasuprot pacifizmu. U proučavanju učenja Ivana Pavla II. možemo razlikovati tri razdoblja u njegovu pontifikatu: 1) prvo desetljeće njegova pontifikata koje se odvija u vrijeme hladnoga rata; 2) razdoblje mirnih promjena u zemljama Varšavskog pakta i 3) razdoblje nakon hladnog rata.¹⁷ Ivan Pavao II. započinje svoj pontifikat strogom opozicijom prema ratu i nasilju.¹⁸ Iako priznaje pravo na samoobranu,

¹⁶ Paul RAMSEY, *The Just War*, 164.

¹⁷ Zbog konzistentnosti rada, izostavljam navođenje pojedinih izvora na kojima se temelji ova prezentacija. Uz enciklike, među važne izvore spadaju Papini godišnji govori Diplomatskom koru akreditiranom pri Svetoj Stolici, Poruke za Dan mira, govori diplomatima prigodom pastoralnih putovanja. Ti su materijali dostupni u *Insegnamenti di Giovanni Paolo II* (dalje IGP2), sv. I-XXVIII.

¹⁸ Na svojem putovanju u Irsku, 1979. godine, Papa izjavljuje: “Navješćujem, s uvjerenjem svoje vjere u Krista i sviješću svoga poslanja, da je nasilje zlo, da je nasilje neprihvatljivo kao rješenje za probleme, da je nasilje nedostojno čovjeka...” IVAN PAVAO II., govor u Droghedi, Irska, 29. 09. 1979., *Origins* 9 (11.10.1979), 274.

istodobno pokazuje i nelagodu u prizivanju toga prava u konkretnim situacijama. Govori Ivana Pavla II. tijekom drugoga razdoblja otkrivaju njegovo duboko uvjerenje da su promjene u svijetu moguće s pomoću nenasilnih sredstava, što su pokazali i događaji u istočnoj Europi i drugim krajevima svijeta. Glavna karakteristika trećega razdoblja je Papino naglašavanje važnosti međunarodne zajednice i uporabe sile shvaćene kao prava, ali nekada i obveze, međunarodne zajednice.

Držim da je Papino razlikovanje između rata i uporabe sile bitno za definiranje njegova učenja na tom području. Osnovna postavka tradicije pravednoga rata jest da u slučajevima teške nepravde rat može biti moralno opravdan, pod određenim uvjetima. Dok se ranija tradicija (npr. sv. Augustin i sv. Toma Akvinski) više bavila pitanjem kada je rat dopustiv (*jus ad bellum*), kasniji razvoj te tradicije pridavao je manje važnosti tom pitanju (zahvaljujući razvoju moderne države koja suvereno odlučuje o svojim pravima), a osnovna preokupacija postaje pitanje kako se rat vodi (*jus in bello*).¹⁹

Za razliku od tradicije pravednoga rata, pape XX. stoljeća zauzimaju sve negativniji stav prema ratu. Osnovna karakteristika papinskog učenja jest restrikcija opravdanog povoda za rat isključivo na legitimnu obranu. Iskustvo dvaju svjetskih ratova je navelo pape Benedikta XV. i Pia XII. da ustvrde kako intenzitet borbe i eskalacija nasilja prijete uništenjem zapadne civilizacije. Pio XII., iako priznaje kao jedini opravdani razlog za rat obranu od agresije, uči da je dužnost svih “poduzeti sve moguće da se jedanput zauvijek zabrani i odstrani agresivni rat kao zakonito sredstvo rješenja međunarodnih razmimoilaženja i kao sredstvo nacionalnih

Govoreći na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda u listopadu 1979. godine, ponavlja riječi Pavla VI.: “Nikad više rata, nikad više! Nikad više jedni protiv drugih' a niti 'jedan nad drugim', nego uvijek, u svakoj prigodi 'jedni s drugima.’” IVAN PAVAO II., “Govor pred Generalnom skupštinom Ujedinjenih naroda”, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, KS, Zagreb, 1991., 418-434, ovdje 423.

¹⁹ Ta je tendencija postala vidljiva već s razvojem međunarodnoga prava za što su značajan doprinos dali španjolski skolastici Vitoria i Suarez. Karakteristika modernoga doba je pojava sustava nacionalnih država s novim centrom sekularnog političkog autoriteta. Druga je nestanak jedinstvenog kršćanskog svijeta i podjela na katolički i protestantski. Stoga Vitoria odbacuje religiozne razloge za opravdanje rata, a inzistira na onima koji su utemeljeni u naravnom zakonu i dostupni naravnom razumu. Naglašava tri razloga za opravdani rat: 1) obrana; 2) povrat nečega otetog na nepravedan način i 3) kažnjavanje zla. Nadalje, državni suveren ne djeluje u ime Boga kako bi kaznio zlo, nego država koristi silu kako bi osigurala očuvanje i obranu sebe same i svojih prava. Konačno, dolazi se do uvjerenja da obje strane mogu biti u pravu pa se stoga naglašava nužnost poštovanja načela *jus in bello*.

težnji... teorija o ratu kao prikladnom i razmjernom sredstvu za rješavanje međunarodnih sukoba /je/ već zastarjela.”²⁰ Ivan XXIII. ostavlja dojam da ide i dalje kada, navodeći uvjerenje mnogih i priznajući da je ono izazvano razornom moći suvremenoga naoružanja, navodi sljedeće: “Zato je u ovo naše doba, koje se diči atomskom energijom, strana pomisao da bi rat bio ikako podesan dati naknadu za povrijeđena prava.”²¹ U tu nit protivljenja utkala se i već spomenuta i mnogo puta citirana izjava Pavla VI. “Nikada više rata!” s kojom Ivan Pavao II. započinje svoj pontifikat. Već taj letimični pregled učenja papa XX. stoljeća daje naslutiti da crkveno učiteljstvo “napušta” osnovnu pretpostavku tradicije pravednoga rata - opredijeljenost protiv nepravde, čime se onda opravdava uporaba vojne sile da bi se ispravila nepravda - te sve izrazitije zauzima stav opredijeljenosti protiv rata, makar to nekada značilo trpljenje nepravde.

Ivan Pavao II. opisuje rat uglavnom kao negativnu stvarnost. Našao sam samo dva mjesta gdje on koristi pojam “rat” u pozitivnom smislu, ali i tu je riječ o sinonimu za “uporabu sile.” U teološkom pogledu, Papa smatra da rat dolazi kao rezultat razorenog odnosa između čovjeka i Boga; to je odbijanje podvrgnuti se božanskoj volji o poštovanju dostojanstva svake ljudske osobe; rat je akumulacija grijeha; on razara savez između Boga i stvorenja. Što se pak tiče proporcionalnosti rata u odnosu na dobro koje se želi postići, Ivan Pavao II. tvrdi da rat ima uglavnom negativne efekte, što znači da je neproporcionalno sredstvo. Neproporcionalnost rata je evidentna ne samo u razornosti koja dolazi od suvremenih naoružanja nego također u svojem utjecaju na živote i ponašanje osoba involviranih u ratna događanja. Rat je stvarnost koja doprinosi širenju “kulture smrti” te uništava ljudska bića i uvjete za njihov razvoj. Stoga Ivan Pavao II. opetovano ponavlja da “rat nikada nije bio i nikada neće biti prikladan način za razrješavanje problema među narodima.”²²

Iako Ivan Pavao II. ima izrazito negativno viđenje rata, ne može se reći da ga on smatra zlom u sebi. Najprikladnija analogija za njegovo učenje o ratu, s jedne strane, i uporabi sile, s druge strane, bilo bi pravo države na izvršenje smrtno kazne radi zaštite društva. Rat bi bio jednak pravu države da izvrši smrtnu kaznu, koju Papa odbacuje, iako ne smatra da je zlo u sebi. Za razliku od toga, uporaba sile bi bila kao nužno, ali nenamjerno ubijanje koje uslijedi tijekom policijske akcije radi očuvanja odnosno uspostave zakona.

²⁰ PIO XII., “Radio-poruka upućena cijelom svijetu na Badnjak, 24. prosinca 1944.”, u: M. VALKOVIĆ (ur.), *nav. dj.*, 91-105, ovdje 99.

²¹ IVAN XXIII., *Pacem in Terris*, 127.

²² IVAN PAVAO II., “Angelus, 20. 12. 1998.”, IGP2, XXI-2, 1113.

Vojna sila se, prema shvaćanju pape Ivana Pavla II., može legitimno upotrijebiti za nacionalnu samoobranu budući da, “u ime elementarnog zahtjeva pravde, narodi imaju pravo i čak dužnost štiti svoju egzistenciju i slobodu od nepravедnog agresora s pomoću proporcionalnih sredstava.”²³ Međutim, istodobno se stavljaju znatna ograničenja na pravo korištenja sile za samoobranu, što proizlazi iz Papina uvjerenja da državna nezavisnost ili flagrantno kršenje nacionalnih prava nisu uvijek razlog za uporabu sile.²⁴ Štoviše, ograničenja prava samoobrane tolika su da navodi neke na zaključak kako Ivan Pavao II. podržava tradicionalno pravo države na samoobranu, ali je teško naći njegovu potporu za ostvarenje toga prava u bilo kojem konkretnom ratu.²⁵

Osim takva viđenja rata, papa Ivan Pavao II., za razliku od suvremenih teoretičara pravednoga rata koji analiziraju samo neposredne uzroke rata, zastupa drukčiji analitički pristup uzrocima međunarodnih sukoba. Konzekventno, on dolazi i do drukčijeg zaključka glede prikladnosti rata kao proporcionalnog sredstva za razrješenje sukoba. Njegova analiza korisnosti rata je komprehenzivnija jer u obzir uzima stvarne uzroke rata, kao što su: ekonomski, politički i povijesni uzroci, ne samo pojedine manifestacije tih uzroka.²⁶ Osim toga, Ivan Pavao II. zastupa

23 IVAN PAVAO II., “Poruka za Svjetski dan mira 1982.”, AAS 74 (1982.), 336.

24 U pogledu državne samostalnosti, Papa govori da se ona može ostvariti na različite načine, kao što su federalni ili konfederalni odnosi, ne nužno kroz potpunu neovisnost. U pogledu kršenja nacionalnih prava, Papa je uvjerenja da se takve situacije nekada mogu bolje riješiti mirnim putem, kao što je bio slučaj u središnjoj i istočnoj Europi, gdje su cijeli narodi izgubili svoju nezavisnost i bili podvrgnuti dominaciji jedne sile koja je kontrolirala cijeli blok.

25 Usp. Kenneth R. HIMES, “Just War, Pacifism and Humanitarian Intervention,” u: *America* 169 (14.08.1993.), 12.

26 Za ilustraciju te razlike možemo uzeti primjer američke intervencije u Iraku. Administracija američkog predsjednika Georgea W. Busha razvila je argument za intervenciju u Iraku 2003. godine u klasičnom obliku pravednoga rata i imao je dva pravca argumentacije. Prvo, administracija je tvrdila da je terorizam opasnost za sigurnost SAD-a. Al'qaeda je jedan od najopasnijih neprijatelja Amerike, a Saddam Hussein podupire njezine aktivnosti. Dakle, SAD ima opravdanje za napad na Irak. Drugo, UN je prepoznao Irak kao opasnost za globalnu sigurnost. Zbog toga je Vijeće sigurnosti donijelo rezoluciju 1441 kojom se traži uništenje iračkog naoružanja za masovno uništenje. Prema načelima teorije pravednoga rata, postojao je opravdan razlog za intervenciju. Međutim, Ivan Pavao II. analizira uzrok sukoba tako što gleda uzroke krize kao rezultat prijašnjih djelovanja. Takav pristup upozorava na uzroke kao što su nametanje nepopularnih režima, podupiranje nedemokratskih vlada (slučaj američke potpore Saddamu Husseinu do pred kraj 80-ih godina prošlog stoljeća), trgovina oružjem itd. Stoga Papa vidi trenutnu krizu kao nastavak jedne dulje i dublje krize koja ima političke, ekonomske i vojne aspekte.

kozmpolitsku etiku u kojoj država i njezini interesi gube na svojoj važnosti, a osoba, njezina prava i njezin razvitak zauzimaju središnje mjesto. Papa je duboko uvjeren da je rat situacija u kojoj su svi ti aspekti ugroženi. Stoga je Ivan Pavao II. uvjeren da “iako su... pojedinci sposobni za velika i plemenita djela služenja i ljudske solidarnosti na bojištu, sam rat, s pripadajućim zlima i patnjama, stvarnost je koju je ljudska obitelj pozvana odbaciti kao sredstvo postizanja političkih ciljeva. Vi koji ste vidjeli njegovu cijenu u ljudskoj patnji, sigurno ćete se složiti da se mora pronaći druge pravednije načine kako bi se suočilo s izazovima miru sada i u budućnosti.”²⁷

Ivan Pavao II. doduše prihvaća koncept samoobrane, ali ga veže uz pretpostavljeni međunarodni politički i pravni sustav. Na taj način koncept “zakonite obrane vojnom silom”²⁸ postaje sinonimom za samoobranu međunarodne zajednice. Opravdanje za uporabu vojne sile od strane međunarodne zajednice obrana je egzistencije naroda, kao i očuvanje postojećeg, makar krhkog i nesavršenog, međunarodnog političkog i pravnog sustava. Kada je riječ o genocidu ili zločinima protiv čovječnosti, međunarodna zajednica ima pravo i obvezu intervenirati. Uporaba vojne sile unutar toga okvira sačinjava koncept tzv. “humanitarne intervencije.” Subjekti koji imaju pravo poduzeti humanitarne intervencije jesu regionalne (kontinentalne) i globalne političke organizacije (Ujedinjeni narodi). Što se pak tiče sredstava kojima se humanitarna intervencija ostvaruje, Ivan Pavao II. nije voljan eksplicitno poduprijeti vojnu intervenciju (kao npr. intervenciju NATO saveza u Afganistanu, intervenciju SAD-a i saveznika u Iraku). Međutim, on ne isključuje uporabu sile da bi se postigao cilj humanitarne intervencije koji Papa definira kao razoružanje agresora i stvaranje uvjeta za pregovore između sukobljenih strana.

Inzistiranje Ivana Pavla II. na neprikladnosti rata kao sredstva za razrješavanje međunarodnih problema i sukoba, neprihvatanje vojne intervencije te odobravanje humanitarne intervencije pretpostavlja teoretski i politički okvir kako za razumijevanje, tako još više za ostvarivost. Ovdje se nije moguće iscrpno baviti tim pitanjem, nego je moguće tek naznačiti obrise toga sustava koji su sadržani u spisima Ivana Pavla II. Prije svega je nužno imati u vidu njegovo shvaćanje solidarnosti koja je temeljno opravdanje za uporabu sile od strane međunarodne zajednice, i to ne samo kao prava nego i obaveze. Taj koncept je duboko utemeljen u filozofsko-teološkoj antropologiji Ivana Pavla II. On vidi osobu kao

²⁷ IVAN PAVAO II., “Address to Canadian Veterans, 19 September 1991”, *IGP2 XIV-2*, 603.

²⁸ Pojam koji koristi *Katekizam Katoličke crkve*, 2309.

čimbenika koji se ostvaruje u djelovanju s drugima te je uključena u ljudsku obitelj čiji su odnosi okarakterizirani međuovisnošću. Iz toga proizlazi potreba za krepošću solidarnosti koja ima za cilj pravednost, poštovanje osobnih i nacionalnih prava, opće dobro... Uspostava međunarodnog pravnog poretka način je kako se solidarnost transformira u stvarnost. Taj sustav sadržava i sredstva s pomoću kojih solidarnost postiže svoje ciljeve. Među najznačajnija sredstva solidarnosti spadaju: 1) udruge i organizacije; 2) supsidijarnost koja omogućava sudjelovanje; 3) diplomacija; 4) solidarnost kao borba i svrstavanje na određenu stranu; 5) dijalog u duhu međusobnog povjerenja i poštovanja.

Imajući u vidu probleme i uzroke koji vode do ratnih sukoba, papa Ivan Pavao II. je uvjeren da su dijalog i pregovori realni i najprikladniji put za izgradnju mira i razrješavanje sukoba. Međutim, najčešći prigovor takvu viđenju stvari u međunarodnim odnosima jest pitanje realizma takva pristupa. Ivan Pavao II. ne zanemaruje ulogu grijeha i njegove posljedice te ističe da bi bilo "naivno misliti da će svi konflikti i nesuglasice biti odstranjeni."²⁹ No, isto tako vjeruje da je čovjek sposoban činiti dobro jer je otkupljen i prima milost Božju.³⁰ Između ta dva pola ljudske stvarnosti, Ivan Pavao II. smješta svoje učenje o međunarodnim odnosima. Kao odgovor na ljudsku sklonost grijehu, Papa priznaje legitimnost uporabe sile da bi se zaštitilo nevine osobe od nepravedne agresije. Kao odgovor pak na ljudsku sposobnost činiti dobro, on predlaže daljnji razvoj međunarodnog političkog sustava i dijalog koji će smanjiti i izbjeavati sukobe u međunarodnim odnosima.

4. Zaključak

Ovaj sažeti prikaz misli Paula Ramseyja, kao tipičnog predstavnika tradicije pravednoga rata, i učenja Ivana Pavla II. o moralnosti rata i legitimnoj uporabi sile daju nam za pravo zaključiti da postoje znatne razlike koje daju naslutiti da Ivan Pavao II. ide izvan klasičnog alternativnog pristupa pacifizma ili pravednoga rata. Razlike postoje u samom shvaćanju rata koji Ramsey vidi kao moralno pozitivno sredstvo za razrješavanje sukoba, ako se zadrži u granicama limitiranog rata, dok Ivan

²⁹ IVAN PAVAO II., "Address to the Diplomatic Corps in Wellington, New Zealand, 23 November 1986", u: Sr. Marjorie KEENAN (ur.), *The Holy See at the Service of Peace: Pope John Paul II Addresses to the Diplomatic Corps (1978-1988)*, Pontifical Council for Justice and Peace, Vatican City, 1988., 221.

³⁰ Usp. IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis*, 14.

Pavao II., iako ga ne proglašava zlom u sebi, ipak vidi rat kao negativan moralni čin koji je najbolje ne primjenjivati. Nadalje, postoji značajna razlika u metodologiji evaluiranja međunarodnih sukoba. Dok Ramsey promatra sukobe kao izolirane događaje na koje samo treba primijeniti načela pravednoga rata, Ivan Pavao II. promatra uzroke sukoba, koje on opisuje kao ekonomske, političke, socijalne, kulturalne i/ili vjerske, te u svjetlu tih uzroka predlaže adekvatna rješenja. Konačno, razlika postoji u području logičkog temelja za opravdanje uporabe sile. Iako Ramsey utemeljuje svoj koncept na *agape*, ipak ne proviđa logički temelj koji bi obvezivao države da interveniraju u korist slabijega, kao što bi to bio slučaj na razini osobne moralnosti. Za razliku od njega, Ivan Pavao II. vidi obvezu intervencije ne samo kao moralnu obvezu nego je kroz koncept solidarnosti transformira u zakonsku obvezu koja se ostvaruje kroz međunarodne ustanove i organizacije.

Iako Ivan Pavao II. nije odbacio temeljnu postavku tradicije pravednoga rata o legitimnosti uporabe vojne sile u određenim situacijama, držim da je logički okvir u koji on smješta takvu mogućnost znatno drukčiji od onoga u kojem funkcioniraju moderne teorije pravednoga rata, pogotovo u njihovu sekularno-vojnomo obliku. Ako još uvijek nemamo dovoljno čvrstih argumenata da ustvrdimo kako crkveno učiteljstvo zastupa neku "treću teoriju", koja nije ni pacifizam ni pravedni rat, držim da postoje elementi koji upućuju na zaključak da ono ipak traži drukčiji način za prosuđivanje moralnosti uporabe vojne sile u razrješavanju međunarodnih sukoba. Stoga će biti potrebno budno pratiti daljnji razvoj na tome polju.

THE TEACHING OF JOHN PAUL II CONCERNING THE LEGITIMATE USE OF FORCE: A SEARCH FOR A NEW APPROACH TO FORMING A JUDGMENT ON THE MORALITY OF WAR

Summary

The author examines the teaching of Pope John Paul II on the resolution of international conflicts and compares it to the just war tradition, which represents the history of a complex set of ideas. The author uses the work of Paul Ramsey, one of the US' most influential modern authors in this area, as a contemporary statement of the just war tradition against which the teaching of John Paul II is analyzed. The introduction positions the debate within the contemporary discussion of the just war tradition versus pacifism. There follows a short presentation of Paul Ramsey's just

war theory with special emphasis on his conceptualization of justified war, on the role of government, and on the need to limit the conduct of war through the application of *jus in bello* criteria so as to be able to justify a war. Next there is a presentation of major elements in the teaching of John Paul II. Although he does not exclude the possibility of the use of force under certain conditions, primarily in the form of humanitarian intervention by the international community, the teaching of John Paul II is dominated by the statements against war as a suitable means for the resolution of international conflicts. His analysis of the causes of international conflicts and his cosmopolitan ethics, as well as his view of adequate solutions to these conflicts, indicate that the Pope is searching for a new approach for a moral evaluation of war and international conflicts.